

LBDIS

We know

books

TIM BOUVERIE

CONCILIEREA CU HITLER

CHAMBERLAIN, CHURCHILL
ȘI DRUMUL SPRE RĂZBOI

Traducere din limba engleză
CORINA DOBROTĂ

LITERA

București

Cuprins

Prefață.....	11
Prolog.....	15
1. Experimentul Hitler	22
2. „Lupte vă cânt și pe-oșteanul“	41
3. La ceai cu Hitler	67
4. Încurcătura abisiniană.....	106
5. Peste Rin	120
6. Apărarea Imperiului	134
7. Țara Minunilor lui Hitler.....	149
8. Intră în scenă Chamberlain	167
9. Vânătoarea păcii	188
10. „S-au întors meloanele!“	207
11. Violarea Austriei.....	231
12. Ultimul tren din Berlin.....	256
13. Onorabili și rebeli.....	280
14. O țară îndepărtată	292
15. Izbucnirea crizei.....	304
16. Spre abis.....	337

17. O bucată de hârtie.....	361
18. O pace pentru vremea noastră	385
19. Chamberlain trădat	407
20. Obstacole în calea dictatorilor	430
21. Ultimul sezon	447
22. Ore finale.....	465
23. Fantomele concilierii.....	484
24. Căderea lui Chamberlain.....	500
25. Ultimul bastion al concilierii	517
Epilog.....	525
Mulțumiri.....	537
Surse și bibliografie.....	540
Note	567
Indice	648

ÎNCEPE FURTUNA

În seara zilei de vineri, 1 septembrie 1939, fostul prim lord al Amiralității Alfred Duff Cooper și-a pus ca de obicei smochingul pentru cină înainte să se alătore soției lui, Diana, și celor trei colegi conservatori la Savoy Grill. După o zi în care soarele strălucise din plin sosise o seară înmiresmată și nu era nimic în salonul decorat într-un splendid stil Art Deco care să sugereze o criză. Sosiți cu întârziere, soții Cooper au fost uimiți să se trezească într-o beznă totală – ca urmare a unei stingeri hotărâte în grabă. Nu se găseau deloc taxiuri, iar cei doi se întrebau cum vor ajunge acasă, când „Bendor“ Grosvenor, al doilea duce de Westminster a apărut în Rolls-Royce-ul său și s-a oferit să-i ducă. Bucuroși, cei doi au acceptat, deși și-au regretat imediat decizia când ducele a început să profereze injurii la adresa evreilor, pe care îi învinovățea de războiul iminent. Amintindu-și că se află în mașina ducelui, Cooper, care avea un temperament vulcanic, și-a ținut gura. Totuși, când ducele și-a exprimat bucuria că Marea Britanie nu era deja în război cu Germania, deoarece britanicii erau realmente „cei mai buni prieteni“ ai lui Hitler, fostul prim amiral nu s-a mai putut abține. Înainte de a coborî rapid la Victoria, a izbucnit, spunându-i Înălțimii Sale că spera că Hitler „va afla curând că îi suntem cei mai aprigi și implacabili dușmani“. A doua zi, Cooper s-a amuzat aflând că Westminster le spunea tuturor că, dacă Marea Britanie va intra în cele din urmă în război, va fi doar vina „evreilor și a lui Duff Cooper“.¹

Cu 12 ore mai devreme, 1,5 milioane de soldați germani, 2000 de avioane și peste 2 500 de tancuri invadaseră Polonia prin nord, sud și vest. Bombardierele Luftwaffe distrugeau aeroporturile și orașele, în timp ce diviziile de panzere tocmai își declanșaseră atacul-fulger asupra Poloniei rurale. În Londra, politicienii și populația deopotrivă erau siguri că se aflau în pragul războiului. Conform Convenției anglo-poloneze, semnate în urmă cu doar șase zile, Marea Britanie se angaja să vină în ajutorul Poloniei imediat după un atac. „Suntem acum în aceeași barcă”, îl asigură ministrul afacerilor externe, sir John Simon, pe ambasadorul polonez, contele Edward Raczyński, chiar în acea dimineață. „Anglia nu-și încalcă niciodată cuvântul dat prietenilor.”²

Ceva mai târziu, în aceeași zi, prim-ministrul Neville Chamberlain era aclamat în Camera Comunelor când, dând cu pumnul în pupitru, a declarat că „responsabilitatea pentru această catastrofă groaznică stă pe umerii unui singur om – cancelarul german, care nu a ezitat să arunce lumea în dezastru pentru a-și satisface propriile ambiții absurde”. La auzul acestor cuvinte, parlamentarul conservator Edward „Louis” Spears nu s-a putut abține să nu amintească cum se lăuda Chamberlain, cu doar un an înainte, că a „asigurat pacea vremurilor noastre” la Conferința de la München. Cu toate acestea, acum, premierul părea ferm, chiar pus pe război. Cabinetul autorizase mobilizarea generală de dimineață, în timp ce ambasadorul britanic la Berlin îi spusese ministrului german de externe că, dacă guvernul țării sale nu era gata să înceteze ostilitățile și să-și retragă trupele, atunci „guvernul Majestății Sale” își va „îndeplini fără ezitare obligațiile față de Polonia”. Totuși, în mod evident, omisese să stabilească și un termen-limită pentru acest semiultimatum.³

A doua zi, sâmbătă, 2 septembrie, căldura a devenit înnebunitoare și greu de suportat. În timp ce parlamentarii, neobișnuiți să rămână în oraș peste weekend, se străduiau să

își omoare timpul, la orizont au început să se adune nori negri; era clar că se apropia o furtună. Între timp continuau să se ia măsuri de precauție împotriva bombardamentelor de proporții care erau așteptate ca răspuns la declarația de război a Marii Britanii, femeile erau evacuate la țară, după copiii lor (majoritatea plecaseră cu o zi înainte), la fel cum erau majoritatea capodoperelor de la National Gallery. Se făceau grămezi de saci de nisip în fața clădirii guvernului, în timp ce pe cer plutea în derivă o armada de baloane de baraj. Într-un gest de o inutilitate supremă, ducele de Windsor, fostul Edward al VIII-lea, i-a trimis lui Hitler o telegramă în care îl îndemna să facă „tot posibilul pentru pace”.⁴

După-amiază, mulțimi de oameni au început să se adune la Whitehall, în timp ce membrii Cabinetului soseau în Downing Street, iar parlamentarii se grăbeau spre Parlament. Atmosfera, scria amiralul Tufton Beamish, parlamentar conservator de Lewes, era foarte diferită de cea de cu 25 de ani înainte, când Marea Britanie intrase în primul Război Mondial. „Whitehall era atunci plin de mulțimi care ovaționau, fără să se gândească la milioanele de oameni care urmau să fie uciși, recrutările care urmau, mizeria, nenorocirea și haosul [...] Acum se văd inimi grele, minți clare și hotărâre gravă.”⁵

Membrii Parlamentului nu erau atât de calmi. Deconcertați de lipsa de precizie a declarației lui Chamberlain din seara precedentă, aceștia s-au adunat în Camera Comunelor la 14:45, așteptându-se să audă că Marea Britanie intrase în război. În schimb, a apărut sir John Simon, care a spus că prim-ministrul este reținut și va da o declarație mai târziu în acea seară. Au început să se răspândească zvonuri îngrijorătoare: dictatorul italian, Benito Mussolini, propusese o conferință internațională pe care Cabinetul o lua în considerare; Partidul Laburist refuzase să se alăture unei coaliții; francezii se pregăteau să trădeze.

Ca să-și omoare timpul și să-și calmeze nervii, parlamentarii s-au adunat în fumoarul Camerei Comunelor. „Cantitatea de alcool consumată a fost incredibilă!”, își amintea fostul secretar de stat, lordul Hankey.⁶ „S-a vorbit enorm”, spunea un conservator. „În fiecare suflet se ascundea o anxietate chinuitoare referitoare la garanția oferită Poloniei.”⁷ „Am simțit cum onoarea Marii Britanii dispărea în fața ochilor noștri”, relatează un alt martor.⁸ În cele din urmă, a sunat clopoțelul de convocare, iar parlamentarii, plini de curajul bețivului, s-au adunat în sala de ședințe pentru a auzi ceea ce credeau că va fi o declarație de război întârziată.⁹ Atmosfera era „ca într-un tribunal când se așteaptă verdictul juraților”.¹⁰

La 19:42 a intrat Chamberlain și a fost ovaționat de susținătorii săi. După două minute era deja în picioare. Parlamentarii se străduiau să-l audă cât mai bine. „Absolut toți așteptam anunțul că am declarat război”, scria Louis Spears.¹¹ Dar acesta nu a sosit. După ce a vorbit plictisit despre discuțiile recente ale guvernului cu Germania, premierul a confirmat zvonurile despre propunerea Italiei de a convoca o conferință a celor cinci puteri pentru a rezolva disputa germano-polonă. Desigur, a explicat el, ar fi imposibil să ne gândim la acest lucru în timp ce Polonia este „supusă invaziei”. Dacă totuși guvernul german va „fi de acord să își retragă forțele, atunci guvernul Majestății Sale va fi dispus să privească situația ca fiind aceeași de dinainte ca forțele germane să treacă frontiera polonă”. Într-adevăr, în acest caz guvernul ar fi pregătit să participe la orice negocieri care ar decurge de aici.¹²

Parlamentarii erau uluiți. Polonezii suferiseră un bombardament groaznic de peste 36 de ore, iar guvernul britanic încă stătea în expectativă. Mai rău, mulți membri ai parlamentului au tras concluzia că prim-ministrul căuta din greu un compromis penibil – un al doilea München. „Parlamentarii stăteau ca niște stane de piatră”, își amintea Spears. „Șocul

a fost atât de puternic, încât un moment nu a s-a auzit nici musca când prim-ministrul s-a așezat.¹³ Declarația lui Chamberlain nu s-a încheiat cu ovațiile obișnuite.

Când liderul laburist în funcție, Arthur Greenwood, s-a ridicat să dea replica, a fost întâmpinat de un val de zgomot. Membrii propriului partid l-au ovaționat, dar ceea ce a fost extraordinar a fost valul de încurajare venit din partea conservatorilor. „Vorbește în numele Angliei!“, a strigat fostul secretar al coloniilor Leo Amery.¹⁴ Uimit, Greenwood aproape s-a împiedicat din cauza surprizei. Cu toate acestea, s-a ridicat la nivelul cerut de situația solemnă, declarând că „orice minut de întârziere“ însemna „punerea în pericol a intereselor noastre naționale [...] a însăși fundației onoarei noastre ca națiune“. Ar fi putut exista motive valabile pentru ezitarea premierului (era conștient de cât de dificil era pentru guvern să îi determine pe francezi să respecte un termen-limită pentru ultimatum), dar această situație nu putea continua.

În momentul când pare că slăbim, atunci dictatura știe că suntem înfrânți. Nu suntem înfrânți. Nu vom fi înfrânți. Nu putem fi înfrânți; dar întârzierea e periculoasă și sper că prim-ministrul [...] ne va putea spune în ședința de mâine de la prânz care este decizia finală.¹⁵

Când s-a așezat Greenwood, s-a stârnit rumoare. Fluturându-și documentele, parlamentarii de regulă servili ai opoziției l-au ovaționat până au răgușit. „Toți cei care își doresc moartea și-au abuzat conducătorul“, își amintea tânărul secretar la Ministerul de Externe, Henry „Chips“ Channon. A fost „exact furia care se manifestase la München“. ¹⁶ Un laburist pacifist a încercat să-l pocnească pe un coleg mai belicos. Chamberlain s-a albit la față. Avea și motive, considera parlamentarul laburist Harold Nicolson: „Era vorba de cei mai fideli susținători ai premierului, care îl ovaționau pe adversarul său cât îi țineau

plămânii. Cei din primele rânduri arătau de parcă primiseră un pumn în față.⁴¹⁷

În scaunul său de la margine, un bărbat tăcea, încruntat.

Nimeni nu se simțea mai răzbnat în privința amenințării naziste decât Winston Churchill. În cea mai lungă și mai disperată bătălie politică din viața lui, făcuse campanie zgomotoasă pentru reînarmare și luase o poziție fermă împotriva agresiunii germane, încă din 1932. Acum, în cel mai critic moment, tăcea. Dilema lui era că fusese de acord cu o zi înainte să se alătore Cabinetului de Război și ca atare se considera deja membru al guvernului. Pe de altă parte, de atunci nu mai vorbise deloc cu Chamberlain, iar acum se părea că Marea Britanie stătea în cumpănă cu privire la promisiunea făcută Poloniei. Copleșit de emoție, a convocat câțiva parlamentari care îi împărtășeau opinia în apartamentul său, la 22.30 în seara respectivă. Cu acest prilej, Anthony Eden, Bob Boothby, Brendan Bracken, Duff Cooper și Duncan Sandys au luat în considerare o insurecție în toată regula. Pentru Boothby, Chamberlain pierduse pentru totdeauna susținerea Partidului Conservator și era acum de datoria lui Churchill să meargă în Parlament a doua zi și să preia puterea.

De-acum, furtuna se dezlănțuise cu toată puterea. În timp ce tunetele bubuiau ca niște salve de artilerie, iar ploaia bătea în ferestrele gotice, 12 membri ai Cabinetului puneau la cale o revoltă în camera lui sir John Simon din Palatul Westminster. În acea după-amiază, Cabinetul hotărâse ca propunerea Italiei de a ține o conferință să fie respinsă și un ultimatum care să expire nu mai târziu de miezul nopții să fie dat Germaniei, indiferent de decizia francezilor. Acum, cei 12 miniștri – mai mult de jumătate din guvern – simțeau că prim-ministrul se răzgândise cu privire la această decizie și refuzau să plece din camera cancelarului până când Chamberlain nu era de acord cu o ședință ulterioară de guvern, în care să se discute acest

lucru. A fost ceva fără precedent, își amintea ministrul agriculturii, sir Reginald Dorman-Smith: „Eram în grevă“.¹⁸

Până la urmă, după multe telefoane la Paris și o întâlnire cu ambasadorul francez, Chamberlain a mai convocat o dată Guvernul, la 11.30 seara. Obosiți și iritați, miniștrii rebeli și-au croit drum prin potopul de afară către Downing Street numărul 10, unde au constatat cu uimire că secretarul însărcinat cu afacerile externe, lordul Halifax, avusese răgaz să se îmbrace în smoching pentru cină. Cu răceală, Chamberlain și-a cerut scuze pentru neînțelegere și a explicat problemele pe care le avusese cu francezii, care refuzaseră să ia în considerare un ultimatum înainte de a finaliza mobilizarea și evacuarea. Era totuși pregătit să accepte viziunea colegilor săi referitoare la faptul că trebuia emis un ultimatum din partea britanicilor care să expire înainte de următoarea ședință a parlamentului de a doua zi la prânz.

În acest caz, ambasadorul Majestății Sale la Berlin avea să primească instrucțiuni să se prezinte la ministerul german de externe la ora 9 în dimineața următoare, cu un ultimatum care să expire la ora 11 după ora de vară a Marii Britanii. Avea cineva obiecții? Nici un răspuns. „În regulă, domnilor“, a încheiat Chamberlain, „asta înseamnă război.“ „Abia spusese acest lucru“, își amintea Dorman-Smith, „că imediat a urmat un tunet teribil și întreaga sală de consiliu a fost luminată de un fulger orbitor. A fost cel mai puternic tunet pe care l-am auzit vreodată. A zguduit întreaga clădire.“¹⁹

Unsprezece ore mai târziu, Chamberlain a făcut anunțul către națiune.

EXPERIMENTUL HITLER

Am impresia că persoanele care conduc politica guvernului Hitler nu sunt normale. De fapt, cei mai mulți dintre noi au sentimentul că trăiesc într-o țară unde fanaticii, huliganii și excentricii sunt la putere.

Ambasadorul britanic la Berlin către secretarul de externe,
30 iunie 1933¹

Gheața de pe Tamisa punea probleme canotorilor din Oxford. În Yorkshire, copoii de vânătoare din East Holderness ignoraseră înghețul, dar nu prea putuseră să ia urma vulpilor. Era un nou comitet de polo la clubul Hurlingham, iar popularitatea fotbalului profesionist avea efecte nefaste asupra amatorilor. La rubrica de știri interne, după paginile de sport din *The Times*, un „corespondent special” scria despre necesitatea urgentă de a pune la adăpost arhivele din comitatul Buckinghamshire, plus un reportaj înduioșător despre niște cutii cu „ser și bacterii” furate din portbagajul unui doctor și acum înapoiate proprietarului. Subiectul principal al secțiunii „Din străinătate și din Imperiu” se referea la rata de schimb din Noua Zeelandă. Abia în pagina 10, lângă un articol despre ultima criză din cabinetul francez, era știrea că președintele Republicii Germane, mareșalul de 85 de ani Paul von Hindenburg, îl primise pe liderul Partidului Național-Socialist Muncitoresc, Adolf Hitler, și îi ceruse să devină cancelarul Germaniei.²

Numirea lui Hitler din 30 ianuarie 1933 fusese mai interesantă decât prezentarea anacronică sugerată în *The Times*, dar nu cu mult. Cancelarii germani rezistaseră în medie cam un an după război, iar economia se lupta cu Marea Criză – cu 24% din populație fără loc de muncă. Naziștii produseseeră o oarecare vâlvă cu reușita lor electorală din 1930 și apoi cu victoriile lor uimitoare din iulie 1932, dar pierduseră voturi ulterior în acel an, iar majoritatea presupusese că acela fusese punctul lor de vârf. Ca dovadă, Hitler fusese forțat să accepte un guvern de coaliție, cu fostul cancelar, conservatorul catolic Franz von Papen, vicecancelar. Așa cum conservatorii, care îi depășeau numeric pe naziști în Cabinet, credeau că îl pot ține pe Hitler sub control, la fel prezența lor calma anxietățile străine. „Hitler a devenit cancelarul Germaniei“, spunea parlamentarul britanic conservator Cuthbert Headlam, „dar nu singur – îl are pe Von Papen ca adjunct și o grămadă de membri ai Partidului Național în Cabinet – nu cred că i se va permite să facă prea multe.“^{*3}

Iar înfățișarea lui Hitler nu prea îi speria pe democrații pacifiști. *Daily Telegraph* se întreba cum un personaj cu un aspect atât de neinspirat, „cu mustăcioara aceea ridicolă“, se poate dovedi atât de „atractiv și impresionant“ pentru germani.⁴ Ziarul de orientare liberală *News Chronicle* făcea haz de „decoratorul austriac de interioare“, în timp ce laburistul *Daily Herald* îl lua în derâdere pe „austriacul mic și îndesat, cu o strângere de mână ezitantă, ochi căprui alunecoși și mustață à la Charlie Chaplin“. Nimic, continua *The Herald*, „din cariera politică a micuțului Adolf Hitler, isteric ca o domnișoară și lăudăros ca un actor de matineu, nu arată că ar putea scăpa de soarta predecesorilor săi imediați“.⁵

* De fapt, Alfred Hugenberg (ministrul economiei) și Franz Gürtner (ministrul justiției) erau singurii membri ai Partidului Național Popular German (DNVP), în vreme ce cinci miniștri nu erau afiliați politic.

Cu două zile mai devreme, după încheierea abruptă a celor 55 de zile în care generalul Kurt von Schleicher fusese cancelar, *The Times* argumentase că un guvern condus de Hitler ar fi fost „soluția cea mai puțin periculoasă a unei probleme extreme de periculoase”.⁶ Dedicarea liderului nazist pentru cauza anulării Tratatului de la Versailles ar fi provocat „o oarecare anxietate în străinătate”, dar „ca să fim corecți față de naziști, trebuie să admitem că, de fapt, n-au zis mai mult pe tema incapacităților germane [...] decât majoritatea partidelor constituționale germane”.⁷ *The Economist* și *The Spectator* erau de acord, în timp ce laburistul *New Statesman* era chiar mai tranșant: „Nu ne așteptăm să vedem exterminarea evreilor sau eliminarea puterii marilor finanțiști”, comenta revista pe 3 februarie 1933.

„Cu siguranță, va urma prigoana comuniștilor; dar, dacă va fi dusă la extrem, va provoca o puternică rezistență, și poate chiar formarea unui front marxist unit care le va da mari bătăi de cap naziștilor și susținătorilor lor.”⁸ După cum s-a dovedit, publicația imperialistă *Morning Post* era mai aproape de adevăr, când argumenta că ultimele evoluții din politica germană nu erau de bun augur pentru pacea internă și anticipau că noul guvern „va căuta probabil o soluție la probleme aventurându-se în afara granițelor”.⁹

În Franța, așa cum urma să se întâmple foarte des în următorii șase ani, evenimentele majore din Germania au coincis cu o criză politică internă. Pe 28 ianuarie, ziua în care a demisionat Schleicher, socialiștii și-au retras sprijinul acordat prim-ministrului Joseph Paul-Boncour referitor la planul său de a „salva” finanțele franceze printr-o creștere cu 5% a impozitelor directe.*

Paul-Boncour și-a prezentat demisia, iar radicalul ministru de război, Edouard Daladier, a primit primul mandat

* Deficitul Franței era de 100 de milioane de lire sterline, la rata de schimb din vremea respectivă, și creștea cu un sfert de milion de lire zilnic. Țara, comenta *The Times*, o ducea „de azi pe mâine” (30 ianuarie 1933).